

ბიორგზი პაიჭაძე

**რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის
(XVIII ს. I მეოთხედი), თბ., 1960**

თეზისები

რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიაში XVIII ს-ის 20-იანი წლები მნიშვნელოვანია იმით, რომ ამ პერიოდში საქართველომ გადაჭრით სცადა რუსეთთან კავშირის დამყარებით უცხო დამპყრობლებისაგან განთავისუფლება და რუსეთის მფარველობაში შესვლით შემდგომი სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურული განვითარების უზრუნველყოფა. 1722 წელს, კასპიისპირეთში პეტრე I-ის ლაშქრობის დროს, რუსეთი და საქართველო შეეცადნენ, ერთად გამოსულიყვნენ საერთო მტრის წინააღმდეგ. მაგრამ არახელსაყრელი პირობების გამო რუსეთ-საქართველოს საერთო გეგმა ვერ განხორციელდა. მიუხედავად ამ საკითხის ესოდენ დიდი მნიშვნელობისა, ისტორიოგრაფიაში იგი ჯერ კიდევ არაა სათანადოდ გაშუქებულ-გადაწყვეტილი.

საერთოდ, 1722-23 წწ. ლაშქრობის შეფასების მხრივ სამი პოზიცია შეიძლება გამოვყოთ: I. სხვისი მიწების დაპყრობა ფეოდალური სახელმწიფოს ნორმალურ ფუნქციას წარმოადგენდა. ამდენად იგი დამახასიათებელია აგრეთვე პეტრე I-ის საგარეო პოლიტიკისთვისაც, რომელიც XVIII ს-ის პირველი ნახევრის რუსეთის ეკონომიკური და სოციალურ-პოლიტიკური განვითარებით იყო განპირობებული. კასპიისპირეთში ლაშქრობა წარმოადგენდა სწორედ რუსეთის ცარიზმის იმ დაპყრობითი პოლიტიკის გამოხატულებას, რომელსაც კოლონიური მონობისაკენ მიყავდა არარუსი ხალხები. ცარიზმს თავისი საკუთარი კლასობრივი ინტერესები აწუხებდა, საკუთარი ეკონომიკური და პოლიტიკური მიზნები ამოძრავებდა. ამ პოლიტიკის წარმატების უზრუნველსაყოფად ცარიზმი მოხერხებულად იყენებდა ამიერკავკასიის ქვეყნებს, კერძოდ, საქართველოს.

II. თუ გავითვალისწინებთ იმ კონკრეტულ ვითარებას, რომელიც შეიქმნა XVIII ს-ის 20-იან წლებში ამიერკავკასიაში, სავსებით ნათელი

იქნება პროგრესული, განმათავისუფლებელი ხასიათი რუსეთის ჯარების ლაშქრობისა, რომლითაც თვით ამიერკავკასიის ხალხები იყვნენ დაინტერესებულნი. 1722-1723 წწ. კასპიისპირეთში რუსეთის ჯარების ლაშქრობას განმათავისუფლებელი ხასიათი ჰქონდა, რადგან რუსეთთან ამიერკავკასიის შეერთებით ადგილობრივ ხალხებს საშუალება ეძლეოდათ თავიდან აეცილებინსთ თურქეთისა და ირანის აგრესია.

III. მიუხედავად იმისა, რომ ეს ლაშქრობა წარმოადგენდა რუსეთის გაბატონებული კლასების ინტერესებით განპირობებული ცარიზმის დაპყრობითი პოლიტიკის გამოხატულებას, საქართველოს, სომხეთსა და აზერბაიჯანს მხოლოდ რუსეთთან შეერთებით შეეძლოთ უზრუნველყოთ თავიანთი შემდგომი პროგრესი, საწარმოო ძალების შემდგომი განვითარება. სწორედ ამიტომ რუსეთის ჯარების ლაშქრობა ამიერკავკასიაში უშუალოდ შეესაბამებოდა ადგილობრივი ხალხების ინტერესებს.

XVIII ს-ის დასაწყისში რუსეთის სახელმწიფოს წინაშე იდგა გადამწყვეტი მნიშვნელობის ამოცანა — მოეპოვებინა ბალტიის ზღვაზე გასასვლელი. არასოდეს არც ერთი ერი არ შერიგებია იმას, რომ მისი საზღვაო სანაპიროები და მდინარეების შესართავები ასე ყოფილიყო მისგან მოწყვეტილი. პეტრე I-ის დამსახურება სწორედ ის არის, რომ მან შეძლო თავისი დროის ამოცანების სიმაღლეზე მდგარიყო და ეთავა მათი გადაჭრა.

რუსეთის დიპლომატია, აქტიურად იბრძოდა რა ევროპაში ბალტიის ზღვის პრობლემის გადასაწყვეტად, ამავე დროს არ ასუსტებდა ყურადღებას აღმოსავლეთის მიმართ. აღმოსავლეთში XVIII ს-ის პირველ მეოთხედში რუსეთის ინტერესების დაცვისათვის ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან ღონისძიებას წარმოადგენდა კასპიისპირეთში ლაშქრობა, რომელიც ეკონომიკური და სამხედრო-პოლიტიკური ინტერესებით იყო ნაკარნახევი.

რუსეთის მრეწველობის განვითარება, რისთვისაც დაუღალავად იღვწოდა პეტრე I-ის მთავრობა, პირველ ყოვლისა, მოითხოვდა ნედლეულის ბაზისა და გასაღების ბაზრის გაფართოებას. მდიდარი კასპიისპირა პროვინციების შეერთება კი ხელს შეუწყობდა რუსეთის მრეწველობის სხვადასხვა ნედლეულით უზრუნველყოფის საქმეს, ძირითადად აბრეშუმის ნედლეულით მომარაგებას.

კასპიისპირა პროვინციების შეერთება ასევე ხელსაყრელი იყო საფეიქრო, აგრეთვე, თოფის წამლის წარმოების ნედლეულით უზრუნველსაყოფადაც. აქ უხვად იყო სხვა ნედლეულიც (საშენი მასალა, სხვადასხვა ლითონი, ნავთობი). ამიტომ გასაკვირი არაა, რომ პეტრე I ასე დაჟინებით ცდილობდა კასპიისპირეთში გაბატონებას (კავკასია, ირანი, შუა აზია). კასპიისპირეთის ხელში ჩაგდება რუსეთის მთავრობას სახელმწიფო შემოსავლის ახალი წყარო უჩნდებოდა. სწორედ ამით აიხსნება

პეტრე I-ის მთავრობის დიდი ინტერესი იმ შემოსავლისადმი, რომელიც შაჰის ხაზინას შემოსდიოდა კასპიისპირა პროვინციებიდან.

შავი, ბალტიისა და კასპიის ზღვები, როგორც სხვა სახელმწიფოებთან სავაჭრო ურთიერთობის გზები, პეტრეს ყურადღებას იპყრობდა. იგი, პირველ ყოვლისა, დასავლეთ ევროპის ქვეყნებთან ცდილობდა სავაჭრო ურთიერთობის განვითარებას და ამ მიზნით დაჟინებით ეძებდა ბალტიის ზღვაში გასასვლელს. როცა ეს ამოცანა გადაჭრა, პეტრე I შეუდგა აღმოსავლეთში რუსეთის ინტერესების უზრუნველყოფისთვის ბრძოლას. ირანიდან აბრეშუმის ნედლეულის და ბამბის ქსოვილების გამოტანით ევროპის თითქმის ყველა ქვეყანა იყო დაინტერესებული. ამიტომაც XVI და XVII სს-ში ევროპელებმა დაჟინებით სცადეს მიეღოთ ტრანზიტის საშუალება რუსეთის ტერიტორიის გავლით.

მაგრამ ევროპელთა მიერ ვოლგის გზის ფართო გამოყენება რუს ვაჭართა ინტერესებს ეწინააღმდეგებოდა. ამიტომ მოსკოვის მთავრობა მკაცრად იცავდა ირანში სატრანზიტო გზას, რუსეთის მთავრობა მხოლოდ და მხოლოდ ამა თუ იმ ეკონომიკური და პოლიტიკური მიზეზებით გამოწვეული აუცილებლობის შემთხვევაში აძლევდა ევროპელებს სატრანზიტო ვაჭრობის უფლებას და ამასთანავე არასოდეს ღალატობდა საკუთარ სახელმწიფოებრივ ინტერესებს. ივანე IV ითვალისწინებდა საკუთარი ეკონომიკური და პოლიტიკური გეგმების განხორციელების საქმეში ინგლისის მნიშვნელობას და აძლევდა მას ყველაფერს იმისთვის, რომ მიეღწია მასთან ურთიერთდახმარების შეთანხმებისთვის. მაგრამ ინგლისი გაუბროდა ამ შეთანხმებას, რადგანაც ინგლისის მთავრობის გეგმებს სრულებით არ შეესაბამებოდა რუსეთის სახელმწიფოს გაძლიერება. პირიქით, მოსკოვის სახელმწიფოს მიმართ ინგლისის გეგმებს აგრესიული ხასიათი ჰქონდა. მისი მმართველი წრეები მოსკოვის სახელმწიფოს ეკონომიკაში შეჭრას ლამობდნენ და ამით მისი საშინაო და საგარეო პოლიტიკის სადავეების ხელში ჩაგდებას ცდილობდნენ. ამიტომ, როცა გამოირკვა, რომ სამხედრო კავშირის საკითხში ინგლისი ატყუებდა მოსკოვის სახელმწიფოს, ივანე IV-ემ წაართვა ინგლისელებს ადრე მიცემული პრივილეგიები. 1572 წ. ივანე IV-ემ ნაწილობრივ აღადგინა ინგლისელი ვაჭრების პრივილეგიები; მაგრამ უფრო გვიან, ივანე IV-ის სიკვდილის შემდეგ, ინგლისელებს ისევ შეუზღუდეს პრივილეგიები და აღმოსავლეთ ქვეყნებში რუსეთის გავლით ვაჭრობის უფლება საბოლოოდ წაართვეს.

XVII ს. პირველი ნახევრის განმავლობაში ინგლისელებმა არა ერთხელ წამოაყენეს მათთვის პრივილეგიების მინიჭებისა და ირანთან სატრანზიტო ვაჭრობის უფლების საკითხი, მაგრამ მათი ყოველი ცდა ამაო იყო. რუსეთის მთავრობა, ტრანზიტის უფლების მიცემით, ერთი მხრივ, რუსეთ-ირანის ვაჭრობის ინტენსიფიკაციას, კერძოდ, რუსეთის გადაქცე-

ვას ირანსა და ევროპას შორის ვაჭრობის შუამავლად, ხოლო, მეორე მხრივ, თურქეთისათვის ეკონომიკური ზიანის მიყენებას ცდილობდა, რამდენადაც ირანის აბრეშუმის გატანის შეწყვეტა თურქეთში ამ უკანასკნელს დააკარგვინებდა მნიშვნელოვან შემოსავალს. პეტრე I დაინტერესებული იყო, ირანის მთელი აბრეშუმი ევროპაში პეტერბურგის გზით გაეტანა, რაც მერკანტილიზმის პოლიტიკას უწყობდა ხელს. მაგრამ მთავრობის ყველა ცდა, გაეხადა რუსეთი აღმოსავლეთსა და ევროპას შორის ვაჭრობაში შუამავალ ქვეყნად, დასავლეთ ევროპის ქვეყნებისა და თურქეთის დიდ წინააღმდეგობას წააწყდა.

რუსეთის ვაჭრობის უსაფრთხოების უზრუნველყოფა პეტრე I-ის წინაშე აყენებდა კასპიის ზღვის დასავლეთი სანაპიროების დაუფლების ამოცანას, რაც თავის მხრივ შესაძლებელს ხდიდა აღმოსავლეთის ქვეყნებთან რუსეთის სავაჭრო გეგმების პრაქტიკულ განხორციელებას.

პეტრე I-ის გეგმით, პირველ ყოვლისა, საჭირო იყო ირანთან, შუა აზიასა და ამიერკავკასიასთან, მათ შორის საქართველოსთან, ვაჭრობის გაძლიერება. რუსეთის დესპანი ირანში არტემ ვოლინსკი აცნობებდა პეტრე I-ს, რომ აზერბაიჯანში — ირანის ბელელში — შეიდი წლის განმავლობაში მიწები დაუთესავი რჩებოდა, ქვეყნად შიმშილი სუფევდა, ხოლო თავრიზის ქუჩებში ადამიანთა გვამები ეყარა და მათხოვრების ბრბოები დაძრწოდნენ.

ირანში გამეფებული იყო კორუპცია, დიდ ფეოდალთა სხვადასხვა დაჯგუფებების ბრძოლა, სასახლის ინტრიგები, რამაც განუსაზღვრელ მასშტაბებს განსაკუთრებით უნიჭო შაჰის, ჰუსეინის (1694-1722 წწ.) მეფობის დროს მიაღწია. შაჰი ჰუსეინი სათამაშო თოჯინა იყო სასახლის კარისკაცთა ხელში. ისინი წარმართავდნენ ქვეყნის საშინაო და საგარეო პოლიტიკას. თანამედროვეთა დახასიათებით, ჰუსეინს აბსოლუტურად არ გააჩნდა სახელმწიფოებრივი მოღვაწეობის უნარი. ქვეყნის რიგ რაიონებში სისტემატურად მძვინვარებდა აჯანყებანი. განსაკუთრებით ფართო ხასიათი მიიღო დაპყრობილ ხალხთა აჯანყებებმა, რომლებიც ჩვეულებრივ შიიზმისაგან სუნიზმის დაცვის იდეოლოგიური დროშის ქვეშ მიმდინარეობდნენ.

1711 წ. დაიწყო აჯანყება დაღესტანში და აზერბაიჯანის ჩრდილო რაიონებში. 1717 წ. არაბებმა აიღეს სპარსეთის ყურის რიგი კუნძულები და მოაწყვეს თავდასხმები ირანის სანაპიროებზე. უზბეკებმა აიღეს ხორასანი, ხოლო ქურთები ჰამადანის რაიონს დაუეფლნენ. სამეფო დინასტიისთვის განსაკუთრებით დამლუპველი გამოდგა ავღანელთა აჯანყება.

1722 წ. 8 მარტს ავღანელთა ბელადმა მირ-მაჰმუდმა გულნაბადთან გაანადგურა ირანის ჯარი და დაიწყო ისპაჰანისთვის ალყის შემორტყმა. ხანგრძლივი ალყის შემდეგ 1722 წლის 12 ოქტომბერს შაჰი ჰუსეინი დანებდა მირ-მაჰმუდს.

თურქეთი, რომელიც უარს ეუბნებოდა დახმარებაზე ირანის შაჰს მირ-მაჰმუდთან ბრძოლაში, ცდილობდა ეს უკანასკნელი თავის ქვეშევრდომად გაეხდა.

პირველ ყოვლისა, თურქები კავკასიაში თავიანთი უფლებების გაფართოებისაკენ ისწრაფოდნენ. ამ მიზნით მათ დაიწვეს აქტიური მოქმედება ყაზარდოში, დაღესტანსა და აზერბაიჯანში. აქ თურქეთის აგენტებად გამოვიდნენ ოსმალთა მიერ მოსყიდული ცალკეული ადგილობრივი ფეოდალები.

1722 წლისათვის ლეკთა ანტიირანული მოძრაობის ხელმძღვანელთა თურქულმა ორიენტაციამ რეალური გახდა კასპიისპირეთში თურქეთის დამკვიდრების შესაძლებლობა, რაც აშკარად ეწინააღმდეგებოდა რუსეთის სახელმწიფო ინტერესებს. კასპიისპირა პროვინციების დაუფლების შემდეგ თურქეთი შეძლებდა ამ ტერიტორიაზე რუსეთის ვაჭრობისათვის ხელის შეშლას. ცნობილია, რომ იგი ირანული აბრეშუმის რუსეთში შეტანის აშკარა მოწინააღმდეგე იყო, რომელიც აბრეშუმის თურქეთის გზით ევროპაში გატანით იყო დაინტერესებული.

კასპიისპირეთში თურქეთის დამკვიდრება საფრთხეს უქმნიდა, აგრეთვე, რუსეთის სამხრეთ-აღმოსავლეთ საზღვრებს. ეს დაკავშირებული იყო საზღვრების მოხაზულობასა, ადგილმდებარეობის ხასიათსა, სიმაგრეთა უქონლობასა და ეთნიკურ თავისებურებებთან. ეს, ასევე, რუსეთის ეკონომიკურ ინტერესებსაც ეწინააღმდეგებოდა; ამ ფაქტს კი არსებითი მნიშვნელობა ჰქონდა.

ამრიგად, კასპიისპირეთში თურქეთის გაბატონება საფრთხეს უქმნიდა რუსეთს: ა) აღმოსავლეთში ვაჭრობის ჩაშლით; ბ) კავკასიაში პოლიტიკური და სტრატეგიული პოზიციების დასუსტებით; გ) სამხრეთ-აღმოსავლეთის სუსტად დაცულ საზღვრებზე თავდასხმით. ამიტომ კასპიისპირეთში თურქეთის გაბატონებისთვის ხელის შეშლა რუსეთისთვის დიდმნიშვნელოვანი სახელმწიფო საკითხი იყო. ამ საკითხის გადაჭრა კი შეიძლებოდა მხოლოდ რუსეთის ჯარების მიერ აღნიშნული ტერიტორიის დაკავებით და მისი რუსეთის სრულ მფლობელობაში გადასვლით. ამ განზრახვის შესასრულებლად რიგი ხელსაყრელი პირობები არსებობდა. ჯერ ერთი, ირანში შექმნილი მდგომარეობის გამო პეტრე I-ს შეეძლო შეეერთებინა კასპიისპირა პროვინციები ისე, რომ ირანთან მშვიდობა არ დაერღვია. მეორე, საქართველოსა და სომხეთის სახით რუსეთს საიმედო მოკავშირეები ჰყავდა. დაბოლოს, 1721 წ. ჩრდილოეთის ომი გამარჯვებით დამთავრდა. ნიშტადტის ზავი პეტრე I-ს ხელფეხს უხსნიდა და კასპიისპირეთში საომარი მოქმედების დაწყების შესაძლებლობას იძლეოდა.

ყოველივე ამასთან ერთად, რუსეთს საომარი მოქმედების დასაწყებად ის დამაჯერებელი საბაბი ჰქონდა, რომ ლეკებმა 1721 წ. 7 აგვისტოს შა-

მანიაში რუსი ვაჭრები გაძარცვეს.

ზემოთქმულიდან ნათელია, რომ რუსეთის ეკონომიკური და სამხედრო-პოლიტიკური ინტერესების ერთობლიობამ აიძულა პეტრე I 1722 წ. გადაედგა გადამწყვეტი ნაბიჯი კასპიის ზღვის დასავლეთი და სამხრეთი სანაპიროების შესაერთებლად.

XVIII ს-ის დასაწყისში საქართველო წარმოადგენდა ფეოდალურ ქვეყანას, დაქუცმაცებულს ცალკეულ სამეფო-სამთავროებად. საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ერთ-ერთ შემაფერხებელ მიზეზს წარმოადგენდა XIII-XV სს-ში მტრის გამანადგურებელი შემოსევები, ხოლო XVI-XVIII სს-ში — თურქი და ირანელი აგრესორების ბატონობა, რომელნიც ფეოდალიზმის განვითარების უფრო დაბალ საფეხურზე იდგნენ, ვიდრე საქართველო. „თავისთავად ცხადია, რომ ყოველთვის, როცა დამპყრობლად ნაკლებ კულტურული ხალხი გამოდის, ეკონომიკური განვითარება ფერხდება, ხოლო საწარმოო ძალები ნადგურდება“. 1555 წ. ირან-თურქეთის შეთანხმების საფუძველზე ქართლი, კახეთი და სამცხე-საათაბაგოს დიდი ნაწილი ირანის ხელში გადავიდა, ხოლო იმერეთის სამეფო, გურიისა და სამეგრელოს სამთავროები თურქეთს ხვდა წილად. მაგრამ თავისუფლებისმოყვარე ქართველი ხალხი არ ურიგდებოდა დამპყრობელთა ბატონობას და მამაცურად იბრძოდა თავისუფლებისთვის.

1618 წ. და 1639 წ. დამპყრობლებმა ხელახლა გაიყვეს ამიერკავკასიის ტერიტორია ისე, რომ XVIII ს-თვის დასავლეთი საქართველო (იმერეთის სამეფო, გურიის, სამეგრელოსა და აფხაზეთის სამთავროები), სამხრეთი საქართველო და დასავლეთი სომხეთი თურქეთს ერგო, ხოლო აღმოსავლეთი საქართველო (ქართლი, კახეთი), აღმოსავლეთი სომხეთის ნაწილი, აზერბაიჯანი და დაღესტანი — ირანს. მოსახლეობის ფიზიკური განადგურება, სამშობლოდან ხალხის მასობრივი გადასახლება, ქალაქებისა და სოფლების იავარქმნა, ბალ-ვენახების გაჩეხვა, კულტურის ძეგლების განადგურება, უცხო წესების, ზნე-ჩვეულებებისა და რელიგიის ძალით თავს მოხვევა, რომ არაფერი ითქვას მძიმე ხარკზე, რომელსაც ადებდნენ დაპყრობილ ქვეყნებს, — აი ის საშუალებანი, რომლითაც აგრესორები ამიერკავკასიის თავისუფლებისმოყვარე ხალხების რეალურ დამორჩილებას ლამობდნენ.

XVI-XVIII სს. საქართველოს ისტორია ფიზიკური არსებობისათვის ქართველი ხალხის გმირული ბრძოლის ისტორიაა. მტრის განუწყვეტელი, დამანგრეველი შემოსევები ფეოდალურ დაქსაქსულობას უწყობდა ხელს, რადგან დამპყრობლები ცენტრალური ხელისუფლების დასასუსტებლად აღვივებდნენ ფეოდალთა შორის შუღლს და ამით ცდილობდნენ შიგნიდან გაეტეხათ საქართველოს ძალები. მათ მიერ წაქეზებული ფეოდალები

ქართველი მეფეებისათვის ხელშეუხებელი ხდებოდნენ და ამით ემსახურებოდნენ სამშობლოში დამპყრობელთა ძალაუფლების განმტკიცებას. ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური ცხოვრების ჩამორჩენილობის ნათელ მაგალითს იძლევა სათავადოების სისტემის გამარჯვება, რომელიც საბოლოოდ XV ს-ის დასასრულს ჩამოყალიბდა და იარსება საქართველოს რუსეთთან შეერთებამდე.

საქართველოს პროგრესული სახელმწიფო მოღვაწენი აწარმოებდნენ ბრძოლას ურჩი თავადებისა და გარეშე მტრების წინააღმდეგ, მოხერხებულად იყენებდნენ თვით ირანსა და თურქეთს შორის წარმოქმნილ წინააღმდეგობებს, აგრეთვე, შინაგან განხეთქილებებს ამ სახელმწიფოებში. იყენებდნენ ამიერკავკასიის მოძმე ხალხთა ბრძოლასაც დამპყრობლების წინააღმდეგ, მაგრამ ყველაფერი ეს საქართველოს ეკონომიკური დაქუცმაცებულობის გამო საკმარისი არ იყო მტერზე გადამწყვეტი და საბოლოო გამარჯვების მოსაპოვებლად. აუცილებელი იყო საიმედო და ძლიერი მოკავშირე, რომელიც დაინტერესებული იქნებოდა საქართველოს მტრებთან ბრძოლით და შეძლებდა მის დახმარებას. საქართველოს მოწინავე პოლიტიკურ მოღვაწეებს კარგად ესმოდათ ეს და ამიტომ განუწყვეტლივ ეძებდნენ მოკავშირეს.

საქართველოს სახელმწიფო არა ერთხელ ცდილა, მიეღო დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოების დახმარება. ამ მიზნით ქართველი პოლიტიკოსები მოლაპარაკებას აწარმოებდნენ რომის პაპთან, ესპანეთთან, საფრანგეთთან, მაგრამ ეს სახელმწიფოები იმედებს არ ამართლებდნენ. ამ მოლაპარაკებათა მსვლელობაში გამოირკვა, რომ დასავლეთ ევროპის ქვეყნები სრულებითაც არ იყვნენ დაინტერესებულნი ირანისა და თურქეთის კლანჭებისგან საქართველოს გამოხსნით. პირიქით, მათთვის ხელსაყრელი იყო ამიერკავკასიაში არსებული მდგომარეობის შენარჩუნება. მათ სურდათ, გამოენახათ საერთო ენა თურქეთისა და ირანის მთავრობასთან და ამით მიეღწიათ აღმოსავლეთში სავაჭრო შეღავათებისთვის. საქართველო მხოლოდ რუსეთში ხედავდა ნამდვილ მოკავშირეს, რადგანაც ეს უკანასკნელი მეტად დაინტერესებული იყო თურქეთის წინააღმდეგ ბრძოლით და ეძებდა მოკავშირეებს კავკასიის ხალხთა შორის. თავის მხრივ საქართველოს პროგრესული პოლიტიკური მოღვაწეები ბევრითად მისწრაფოდნენ რუსეთ-საქართველოს კავშირისაკენ.

რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობას მრავალსაუკუნოვანი ისტორია აქვს.

ჯერ კიდევ XI-XII სს-ში რუსეთისა და საქართველოს ფეოდალური საზოგადოებრიობა კარგად იცნობდა ერთმანეთს. ამაზე ნათლად მეტყველებს ისეთი ფაქტები, როგორიცაა საქართველოს მეფის დემეტრე I-ის (1125-1156 წწ.) ასულის დაქორწინება კიევის დიდ მთავარ იზიასლავზე

(1154 წ.), ქართველთა მეფის თამარის მიერ (1184-1213) ანდრია ბოგოლუბსკის ვაჟის გიორგის საქმროდ არჩევა (1185 წ.). გარდა ამისა, ცნობილია მჭიდრო კულტურული თანამშრომლობის ფაქტებიც. მაგალითად, ქართველი ხუროთმოძღვრების და მხატვრების მონაწილეობა კიევ-პეჩორის მონასტრისა და ნოვგოროდის ტაძრის მოხატვასა და ვლადიმირში დიმიტრის ტაძრის აშენებაში მოწმობს ქართველი ხალხის მოწინავე წარმომადგენლების ინტერესს რუსეთისადმი, რუსებთან შრომით თანამეგობრობას.

XIII-XIV სს-ში რუსეთსა და საქართველოს შორის პოლიტიკური და კულტურული კავშირის შემდგომ განვითარებას ხელს უშლიდა საერთო უბედურება — თათარ-მონღოლთა უღელი, რომელმაც დიდი ხნით შეაფერხა ორივე სახელმწიფოს ნორმალური განვითარება. მაგრამ XV ს-ის ბოლოს საქართველოსა და რუსეთს შორის ურთიერთობა კიდევ უფრო მტკიცდება და ამიერიდან ხასიათდება ურთიერთშორის სამხედრო-პოლიტიკური კავშირისაკენ მისწრაფებით.

XV ს-თვის რუსეთის მიწები გაერთიანებულ იქნა მოსკოვის გარშემო და შეიქმნა ძლიერი ცენტრალიზებული სახელმწიფო. ხოლო ყაზანისა და ასტრახანის დაუფლების შემდეგ მოსკოვის სახელმწიფომ ხელთ იგდო ვოლგის სანაოსნო გზა და დაიწყო კავკასიაში აქტიური მოქმედება.

საქართველოს პოლიტიკურმა მოღვაწეებმა იმთავითვე სათანადოდ შეაფასეს მოსკოვის სახელმწიფოს გაძლიერების მნიშვნელობა და სწორად განსაზღვრეს მისი სახით რეალური მოკავშირე. თავის მხრივ, რუსეთი ყირიმთან და თურქეთთან ომის დროს ცდილობდა თავისი ინტერესებისთვის გამოეყენებინა რთული საერთაშორისო მდგომარეობა, რომელიც შეიქმნა კავკასიაში; რუსეთი ეძებდა საიმედო მოკავშირეებს.

რუსეთის პოლიტიკური ინტერესების საქართველოს პოლიტიკურ მისწრაფებებთან დამთხვევის გამოხატულებას წარმოადგენდა XVI ს. 80-იან წლებში (1585-1589 წწ.) დადებული ხელშეკრულება რუსეთის მეფე თევდორესა და კახეთის მეფე ალექსანდრეს შორის. საქართველოს მოწინავე მოღვაწეებმა რუსეთთან ერთად შეიმუშავეს მტრული გარემოცვის გარღვევის გეგმა, მაგრამ მამინ ამის განხორციელება ვერ მოხერხდა.

ირანელი და თურქი დამპყრობლები, რომელნიც ამიერკავკასიის დამონებას ლაშობდნენ, ყოველმხრივ ცდილობდნენ არ დაეშვათ საქართველოს დაახლოება რუსეთთან, რადგან ამას მოყვებოდა მათი აგრესიული გეგმების ჩაფუშვა. XVII ს-ში მათ გააძლიერეს თავიანთი ექსპანსია საქართველოში. მტრის შემოსევათა მსხვერპლი გახდა მრავალი ათასი ქართველი.

მტრებთან ბრძოლის ინიციატორი და ბელადი ჩვეულებრივ ქართლი იყო, რომელიც მთელი საქართველოს პოლიტიკურ ცენტრს წარმოადგენ-

და; მაგრამ დროდადრო, შექმნილი ვითარების მიხედვით, ქვეყნის პროგრესისათვის და მტრული გარემოცვის გარღვევისათვის გადამწყვეტი ბრძოლის ინიციატივა სხვა ქართულ სამეფოთა ხელშიც გადადიოდა, რომელნიც იმ დროისათვის ეკონომიკურად და პოლიტიკურად უფრო მოწინავენი იყვნენ. ასე მაგალითად, XVI ს-ის ბოლოს და XVII ს-ის პირველ ნახევარში უცხოელ დამპყრობთა წინააღმდეგ აქტიურ ბრძოლას იწყებს იმ დროისათვის ყველაზე ძლიერი კახეთის სამეფო, რომელიც ცდილობს რუსეთთან კავშირის დამყარებას.

კახეთის თავისუფლებისათვის თავგანწირულმა ბრძოლამ გაამძვინვარა ირანის შაჰი, რომელმაც სცადა საქართველოს საბოლოო განადგურება. შაჰ-აბას I-ის ბარბაროსული გეგმა მიზნად ისახავდა ქართველთა განადგურებას და ქართლ-კახეთის დასახლებას მომთაბარე თურქმანული ტომებით. მართალია, ქართველი ხალხის გმირული ბრძოლის შედეგად მტერმა ვერ შეძლო თავისი განზრახვის განხორციელება, მაგრამ ეს ძვირად დაუჯდა საქართველოს. საქართველომ დიდი ზარალი ნახა. ეს ხანა უმაგალითო ავბედობის ხანა იყო ქართველი ერის ისტორიაში. ბარბაროსული შემოსევების შედეგად განსაკუთრებით კახეთი დაზარალდა. გაჩანაგდა აყვავებული მხარე.

XVIII ს-ის 20-იან წლებში საქართველომ გაითვალისწინა რა შუა აღმოსავლეთში შექმნილი პოლიტიკური ვითარება, მტრული გარემოცვის თავიდან აცილების მიზნით გადადგა გადამწყვეტი ნაბიჯი რუსეთთან კავშირის დასამყარებლად. ამჯერად ბრძოლის ინიციატორად და წინამძღვრად გვევლინება ქართლი, რომელიც იმ დროს გაცილებით წინ იდგა სხვა სამეფო-სამთავროებზე, როგორც მოსახლეობის რაოდენობით, ისე სოფლის მეურნეობის, ხელოსნობისა და ვაჭრობის განვითარების დონით.

ქართლის ეკონომიკური და კულტურული დაწინაურების ერთ-ერთი მიზეზი იყო ის, რომ XVII ს-ის მეორე ნახევარში ქართლში შედარებით სიმშვიდე სუფევდა. გამოცოცხლდა სოფლის მეურნეობა, ვაჭრობა, ხელოსნობა და საქალაქო ცხოვრება. შესამჩნევად გაიზარდა მოსახლეობის რიცხვი, აღდგა დანგრეული დაბა-ქალაქები, განადგურებული ბაღ-ვენახები. მეორე მხრივ, ქართლის ეკონომიკური გაძლიერების საქმეში გარკვეული როლი შეასრულა ცენტრალური ხელისუფლების დონისძიებებმა გლეხობის საკითხსა და, აგრეთვე, სამეურნეო მშენებლობის, კანონმდებლობისა და ურჩი თავადების ალაგმვის საქმეში.

ქართველი გლეხის მდგომარეობა, რომელიც განიცდიდა მძიმე ფეოდალურ ჩაგვრას, აუტანელი იყო, ხოლო გაუთავებელი შინაფეოდალური ომები გლეხურ მეურნეობებს ნაკლებ ზიანს როდი აყენებდნენ, ვიდრე გარეშე მტრების შემოსევა. ხალხისათვის დიდი სოციალური უბედურება იყო „ტყვის-სყიდვა“ — საქართველოში ფეოდალურ ურთიერთობათა

ყველაზე მახინჯი ფორმა. ფეოდალების სიხარბე იქამდე მიდიოდა, რომ გლეხისაგან გაცილებით მეტს თხოულობდნენ, ვიდრე მას შეეძლო გადაეხადა და როცა ვერ იღებდნენ, მაშინ თვით მას ყიდდნენ მონად. ყოველივე ეს გლეხს უსპობდა ინტენსიური მეურნეობის წარმოების სტიმულს და მის დაქვეითებას იწვევდა.

თავის მიმე მდგომარეობას გლეხები ბრძოლით პასუხობდნენ. საქართველოში გლეხთა კლასობრივი ბრძოლა სხვადასხვა ფორმას ღებულობდა: მებატონეებისაგან გახიზნვა, გადასახადზე უარის თქმა, სამუშაოზე ფეოდალთა მკვლელობა, ტყეში გაგარდნა, ადგილობრივი გლეხური გამოსვლები, აჯანყებანი და სხვ. რაც შეეხება ფეოდალური ეპოქის კლასობრივი ბრძოლის უმაღლეს ფორმას — გლეხთა ომებს, მას ჩვენ საქართველოში ვერ ვხვდებით.

ვახტანგ VI-ს, როგორც თავისი დროის მოწინავე მოღვაწეს, კარგად ესმოდა, რომ ფეოდალთა კლასის ეკონომიკური და პოლიტიკური მდგომარეობა მთლიანად დამოკიდებულია გლეხური მეურნეობის მდგომარეობაზე. ქართულ ლიტერატურაში ჯერ კიდევ არჩილმა გამოთქვა აზრი, რომ ქვეყნის ძალა გლეხობაშია: „თუ ამოსწყდეს გლეხი კაცი, საქართველო დაბაბუნდა“.

ვახტანგს ესმოდა, რომ ფეოდალთა ზომას გადასული თვითნებობა, კერძოდ, „ტყვის-სყიდვა“ შიდა ბრძოლას ამძაფრებდა, აიძულებდა გლეხობას აყრიყოლო, რასაც მთელი რაიონების გაპარტახება მოსდევდა. ვახტანგმა სცადა მოეწესრიგებინა ურთიერთობა ფეოდალებსა და ყმა გლეხებს შორის. ამისთვის მან აკრძალა „ტყვის-სყიდვა“, შეზღუდა ფეოდალთა თვითნებობა და კანონით განსაზღვრა მათი უფლებები გლეხობაზე. ვახტანგმა ენერგიული ზომები მიიღო, აგრეთვე, იმისთვის, რომ ქართლში დაებრუნებინა ის ყმა გლეხები, რომლებიც გაიხიზნენ კახეთში ერეკლე I-ის მეფობის დროს („მყრელობა“).

ამ ღონისძიებათა წყალობით, ვახტანგმა შეძლო ჩაესახლებინა გლეხები დიდი ხნით მიტოვებულ სოფლებში და აელორძინებინა მთელი რაიონები (თრიალეთი, გუჯარეთი, ბაიდარი, ტაშირი, ქვიშხეთი). ვახტანგმა იზრუნა, აგრეთვე, მივიწყებული სარწყავი არხების აღდგენასა და ახლის გაყვანაზე. დიდი სამუშაო ჩატარდა გზების, ხიდების, ქარვასლების, სასახლეთა და ეკლესია-მონასტერთა აშენებისათვის.

გარდა ამისა, ვახტანგ VI აწარმოებდა ბრძოლას რეაქციონერ თავადებთან. ამ მხრივ დიდ ყურადღებას იმსახურებს მცველთა ჯარის შექმნა, რომელიც შედგებოდა ვახტანგის ერთგული თავადიშვილების, აზნაურებისა და მსახურებისაგან. ურჩ თავადებთან ბრძოლაში ქართლის მეფე გადამწყვეტ ზომებს მიმართავდა. ასე მაგალითად, პაპუნა დიასამიძე და სხვები ჩამოახრჩეს, მუხრანის მფლობელი ერეკლე დააბრმავეს, ხოლო

ბაგრატ ციციშვილი, ფეშანგი ფალავანდიშვილი, ხერხეულიძე და სხვანი ქართლიდან გააძევეს.

ვახუშტის ცნობით, ბაქარმა „შეიპყრა მუხრანის ბატონი ერეკლე და აღმოხადნა თვალნი და მისცა მუხრანი ლევანს ძესა პაპუასასა, კვალად მოაშთო პაპუნა დიასამიძე, რომელი იყო მამფოთებელი ძმათა და სხვანი რომელნიმე ექსორია-ჰყვეს და ეს ყოველი ჰყო ბრძანებითა მამისათა“. ვახტანგმა კი „შეიპყრა ძე ქამარ-ბეგისა სომხითის მელიქი და დახვრიტა თოფითა, კვალად ბაგრატ ციციშვილი, ფეშანგი ფალავანდის შვილი, ჯამასპი ხერხეულიძე, რევაზის-შვილი პაპუნა ვეშაპიძე და პლატონ, ესენი იხსნა კათალიკოზ-მან სიკუდილისაგან და გაყიდეს ოსეთს თხებთა ზედა“.

რა თქმა უნდა, ეს ღონისძიებანი არ იყო საკმარისი თავადთა ძალაუფლების ასალაგმავად, მაგრამ მაინც ხელს უწყობდნენ ცენტრალური ხელისუფლების გაძლიერებასა და რეაქციული ძალების დასუსტებას. ყოველივე ამის შედეგად ქართლი როგორც ეკონომიკურად, ისე პოლიტიკურად მნიშვნელოვნად განმტკიცდა. ქვეყნის სამეურნეო აღმავლობა, ბუნებრივია, კულტურის მნიშვნელოვან აღორძინებასაც იწვევდა.

იმ პერიოდში ქართლში გატარდა ისეთი სერიოზული ღონისძიებანი, როგორც იყო 1709 წ. თბილისში პირველი სტამბის დაარსება, „სწავლულ კაცთა“ მეოხებით საქართველოს ისტორიის შედგენა XIV ს-ის დასაწყისიდან XVIII ს-მდე, შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსნის“ გამოცემა და სხვ. იმ დროს მოღვაწეობდა ნიჭიერ მოაზროვნეთა, პოეტთა და მეცნიერთა მთელი პლეადა (არჩილი, სულხან-საბა ორბელიანი, ვახტანგ VI, ვახუშტი, დავით გურამიშვილი).

ფეოდალური საქართველოს მოწინავე საზოგადოებრივ-პოლიტიკური აზრის დამახასიათებელ ნიშანს წარმოადგენდა პატრიოტიზმი, ბრძოლა ირანელ და თურქ დამპყრობლებთან, ეროვნული ერთობის იდეების პროპაგანდა, ეროვნული კულტურის განვითარება, რაც სამშობლოს განთავისუფლებისათვის ბრძოლის იდეოლოგიური ქვაკუთხედი იყო.

ასეთი იყო ქართლის სამინაო მდგომარეობა XVIII ს-ის 20-იან წლებში, იმ დროისათვის, როცა ქართლის სამეფომ გადამწყვეტი ნაბიჯი გადადგა რუსეთთან კავშირზე დაყრდნობით ირანის ბატონობისაგან თავდასახსნელად. რაც შეეხება ქვეყნის საგარეო მდგომარეობას, მას საკუთარი თავისებურებანი ჰქონდა. 1632 წლიდან 1744 წლამდე ქართლი იძულებული გახდა ეცნო თავისი დამოკიდებულება ირანზე.

ქართლისათვის ირანის პოლიტიკური ბატონობა აუტანელი ტვირთი იყო, რომელიც უმთავრესად მშრომელ მოსახლეობას აწვა, რამდენადაც ირანისათვის ხარკის გადახდა მთლიანად მის კისერზე იყო. ხოლო შაჰისათვის ქართლიდან ჭაბუკებისა და ქალიშვილების გაგზავნა, როგორც წყაროები გვიმოწმებენ, — ნამდვილი სახალხო უბედურება. ამიტომაც

სავსებით გასაგებია, რომ ყოველივე ეს კიდევ უფრო აძლიერებდა ქართველი ხალხის წინააღმდეგობას უცხო დამპყრობთა წინააღმდეგ.

რაც შეეხება ქართლის ბრძოლას დამოუკიდებლობისთვის, 1632 წლიდან მან ახალი ფორმები მიიღო. კონკრეტულ-ისტორიული მდგომარეობის გამო XVII ს-ის მეორე ნახევარში აშკარა და პირდაპირი ბრძოლის დაწყება ქართველი პოლიტიკოსებისათვის შეუძლებელი იყო და ამიტომ ბრძოლა შენიღბულ ხასიათს ატარებდა. ქართლის მეფეები იძულებული იყვნენ ემოქმედათ ფარულად და მოხერხებულად, მტრისათვის გადამწყვეტი დარტყმის მისაყენებლად შეერჩიათ შესაფერი მომენტი.

გიორგი XI-ის აჯანყება ირანის წინააღმდეგ XVII ს-ის დასასრულს ერთხელ კიდევ ადასტურებდა, რომ საკუთარი ძალებით, ძლიერი მოკავშირის დაუხმარებლად, ქართლს არ შეეძლო გაემარჯვა. ამის გამო ქართლის მეფეები ტახტის შესანარჩუნებლად და ირანისაგან დამოკიდებულების შესამსუბუქებლად იძულებულნი იყვნენ, მონაწილეობა მიეღოთ ირანის სახელმწიფო საქმეებში, ხმალი ექნიათ ირანის სამსახურში.

შაჰის ტახტისათვის მოქიშპეთა შორის ხშირად გამარჯვებული გამოდიოდა სწორედ ის, ვის მხარეზეც ქართლის მეფე იდგა. ირანის შაჰებს კარგად ესმოდათ ქართლის, როგორც მტრებთან ბრძოლაში მოკავშირის, მნიშვნელობა, რის გამოც ცდილობდნენ ყოველმხრივ გამოეყენებინათ იგი საკუთარი ინტერესებისათვის. ამიტომაც შემთხვევითი არაა, რომ შაჰთან სადღესასწაულო მიღების დროს ქართლის მეფისათვის ერთ-ერთი ყველაზე საპატიო ადგილი იყო განკუთვნილი.

ვახტანგ VI-მ, რომელიც ითვალისწინებდა კრიზისს ირანში და ქართველთა ლაშქრის მხარდაჭერით შაჰის დაინტერესებას, გადაწყვიტა ბოლო მოეღო ირანის მიერ თავსმოხვეული კიდევ ერთი პირობისთვის — ქართლის მეფის მიერ მაჰმადიანობის მიღების აუცილებლობისთვის. 1712 წელს, როდესაც ვახტანგ VI გაემგზავრა ირანში მეფობის მისაღებად, მან კატეგორიული უარი თქვა ისლამის მიღებაზე. მაგრამ შაჰმა ნაცად ხერხს მიმართა. მან ისარგებლა საქართველოში არსებული შინაფეოდალური შუღლით და ვახტანგ VI-ს დაუპირისპირა მეორე კანდიდატი ბაგრატიონთა გვარიდან.

1714 წ. შაჰმა ვახტანგი ქირმანში გაგზავნა, სადაც იგი იმყოფებოდა როგორც ტყვე, ხოლო ქართლის მეფედ დაამტკიცა მისი ძმა — გამაჰმადიანებული იესე. ეს მოასწავებდა ქართველ ფეოდალთა მოწინავე ნაწილის დამარცხებას, რომელსაც სათავეში ედგა თავისი ეპოქის პროგრესული მოღვაწე ვახტანგ VI.

მაგრამ საქმე ამით არ დამთავრებულა. ტყვეობაში ვახტანგ VI-მ მოახერხა კავშირის დამყარება ქართლის პროგრესულ პოლიტიკურ მოღვაწეებთან. საქართველოს ფეოდალური საზოგადოების მოწინავე

ნაწილი, პირველ ყოვლისა, ვახტანგის განთავისუფლებას და ქართლში მის გამეფებას ცდილობდა. ამ მიზნის მისაღწევად მათ სცადეს დახმარება მიეღოთ დასავლეთ ევროპის ქვეყნებისაგან. 1713 წ. რომსა და პარიზში გაემგზავრა სულხან-საბა ორბელიანი. იგი რამდენჯერმე წარუდგა საფრანგეთის მეფეს და რომის პაპს საქართველოს საქმეებზე ინფორმაციით, მაგრამ ყოველი მისი ცდა ამაო გამოდგა. იმედგაცრუებული სულხან-საბა 1716 წ. სამშობლოში დაბრუნდა.

მას შემდეგ, რაც დასავლეთ ევროპის დახმარების იმედი ამოიწურა, ქართველი პატრიოტები დათანხმდნენ, რომ ვახტანგ VI-ს მიეღო მაჰმადიანობა და 1716 წელს ამ თხოვნით მიმართეს თავიანთ მოძავალ მეფეს. ვახტანგმა მიიღო ისლამი და შაჰმა დაამტკიცა იგი ქართლის მეფედ, უბოძა აგრეთვე სპასალარის წოდება და ირანის არმიის მხედართმთავრობა. ამის გამო 1719 წლამდე ვახტანგ VI იძულებული იყო ირანში, შაჰის სამსახურში დარჩენილიყო, ხოლო ქართლის მმართველად დაინიშნა მისი ძე ბაქარი.

ირანში ყოფნისას ვახტანგ VI საბოლოოდ დარწმუნდა ამ სახელმწიფოს დაქვეითებაში, გაითვალისწინა ამიერკავკასიაში რუსეთის ინტერესები და სწორად განსჭვრიტა შექმნილი მდგომარეობა, რომელიც ირანის უღლისაგან საქართველოს განთავისუფლებას ხელს უწყობდა. სწორედ ამიტომ იგი გარაკეცებული ენერგიით შეუდგა ერთობლივი მოქმედებისათვის მზადებას რუსეთის ჯართან ერთად.

ვახტანგ VI 1719 წლიდან უკვე საქართველოში იმყოფებოდა.

ქართლის მოწინავე პოლიტიკურმა მოღვაწეებმა სწორად შეაფასეს შექმნილი მდგომარეობა და გადაწყვიტეს, რომ დადგა დრო განეხორციელებინათ დიდი ხნის ოცნება — რუსეთის დახმარებით გაეთავისუფლებინათ საქართველო ირანის ბატონობისაგან და დაებრუნებინათ თურქეთის მიერ მიტაცებული სამხრეთ საქართველოს მიწები. მაგრამ როცა ამ საკითხს იხილავდნენ ვახტანგ VI-ის კარზე, დარბაზის წევრთა ერთი ნაწილი ამ გეგმას ქართლისათვის სახიფათოდ თვლიდა იმ მიზეზით, რომ საქართველოს მრავალრიცხოვან მტრებს შეეძლოთ ესარგებლათ ამ შემთხვევით და რუსეთის ჯარის ამიერკავკასიაში შემოსვლამდე დაექციათ ქვეყანა. მაგრამ, როცა დაინახეს ვახტანგისა და მისი მომხრეების ურყეობა, დათანხმდნენ და ურჩიეს ვახტანგს, ფრთხილად ემოქმედა, წასულიყო მცირე რაზმით და ფარულად დახმარებოდა პეტრე I-ს. საქართველოს მოწინავე პოლიტიკური მოღვაწენი კი, და მათ რიცხვში ვახტანგ VI, ხსნას მხოლოდ გადამწყვეტ მოქმედებაში ხედავდნენ, როგორც რუსეთის, ისე საქართველოს მხრივ.

1720 წლისათვის პეტრე I-სა და ვახტანგ VI-ს შორის მიღწეულ იქნა შეთანხმება ირანის წინააღმდეგ საერთო მოქმედების შესახებ.

ვახტანგს, კარგად იცოდა რა სომხების განწყობილება აჯანყებისადმი, ნათლად ესმოდა, რომ სომხებისა და ქართველების განცალკევებული მოქმედება წინასწარ განწირული იყო. ამიტომაც მან დაიწყო მოლაპარაკება სომეხ მელიქებთან. მან სომხური ჯარის ორგანიზაციის საქმეში მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა, ქართველმა მეფემ ვახტანგ VI-მ, რადგან დამპყრობთა წინააღმდეგ სომეხი ხალხის შეიარაღებული ბრძოლის სამზადისის პერიოდში მას მხედართმთავრებს უზზავნიდა. ვახტანგ VI ხელმძღვანელობდა ქართულ-სომხურ გაერთიანებულ ჯარებს, რომლებიც განჯასთან შეიკრიბნენ. მის დროს მოხდა ქართული და სომხური ძალების გაერთიანება სეფევიდებისა და თურქ დამპყრობთა წინააღმდეგ.

პეტრე I ითვალისწინებდა საქართველოსა და სომხეთის სტრატეგიულ მნიშვნელობას — ამ ქვეყნების ტერიტორიაზე გადიოდა უმოკლესი გზა თურქეთიდან კასპიის ზღვის სანაპიროებისკენ. რუსეთის ჯარი, რომელსაც მოელოდა ახალ მოწინააღმდეგესთან შეხვედრა, მისთვის ახალ პირობებში, უცნობ ადგილებში, აუცილებლად საჭიროებდა ადგილობრივი კავკასიელი ხალხების დახმარებას. რუსეთის ჯარისათვის კი რეალური დახმარების გაწევა მხოლოდ ქართველებსა და სომხებს შეეძლო.

ამრიგად, XVIII ს-ის 20-იანი წლების რუსეთ-საქართველოს სამხედრო-პოლიტიკური კავშირი წარმოადგენდა რუსეთისა და საქართველოს ინტერესთა ერთიანობის კონკრეტულ გამოხატულებას.

XVIII ს-ის დასაწყისში დაღესტანსა და ჩრდილოეთ აზერბაიჯანში იფეთქა ანტიფეოდალურმა და ანტიირანულმა აჯანყებამ.

აჯანყებას ბიძგი მისცა შირვანის რაიონებში ჭარულების შემოსევამ 1711 წელს. მაგრამ მალე ლეკების სათავეში აღმოჩნდნენ თურქეთის აგენტები — დაუდ-ბეგი და სურხაი-ხანი. მათ შეაგროვეს დიდი ლაშქარი და 1721 წლის 7 აგვისტოს დაესხნენ შამახიას, ხელში ჩაიგდეს და უმოწყალოდ ააწიოკეს. დაზარალებულთა შორის აღმოჩნდნენ რუსი ვაჭრებიც, რომელთაც 500 000 მანეთის ზარალი ნახეს.

7 აგვისტოს ამბები გამოყენებულ იქნა კასპიისპირეთში სამხედრო მოქმედების გაჩაღების საბაბად. პეტრე I-ის მიერ გამოცემულ მანიფესტში აღნიშნულია, რომ ეს იყო საომარი მოქმედების დაწყების მიზეზი.

პეტრე I-მა, რომელმაც შეაგროვა ცნობები ირანის საშინაო მდგომარეობის შესახებ, შეისწავლა კასპიისპირეთის გეოგრაფიული პირობები, გაიჩინა მოკავშირენი საქართველოსა და სომხეთის სახით, შეარჩია ხელსაყრელი მომენტი საომარი მოქმედების დასაწყებად და 1722 წლის ივლისში თავი მოუყარა ჯარებს ასტრახანში. პეტრე I-მა ასტრახანში აღმოსავლურ ენებზე გამოაქვეყნა მანიფესტი ლაშქრობის დაწყების შესახებ, რომლითაც განაცხადა, რომ რუსეთის ლაშქარი მიემართება ლეკი მეამბოხეების წინააღმდეგ, ხოლო კასპიისპირა პროვინციების მოსახლეობას

უსაფრთხოების გარანტია ეძლევა.

1722 წლის 18 ივლისს რუსეთის ქვეითი ჯარი 274 ხომალდით გამოემგზავრა ასტრახანიდან. ამ ფლოტის ხელმძღვანელობა დაევალა გენერალ-ადმირალ აპრაქსინს. ცხენოსანი ჯარი ხმელეთით წავიდა.

1722 წლის 2 ივლისს ვახტანგ VI-სთან გაგზავნილ იქნა ბორის თურქ-ისტანიშვილი წერილით, რომელშიც იუწყებოდნენ კასპიისპირეთში რუსეთის ჯარის მალე ჩამოსვლას. ამასთან ერთად თურქ-ისტანიშვილს მიეცა სპეციალური ბარათი პეტრე I-ის ხელმოწერით, რომლის შინაარსი მას შეპირად უნდა გადაეცა ვახტანგისათვის.

საპასუხო წერილში ვახტანგ VI სიხარულს გამოთქვამდა ესოდენ სანუკვარი ცნობისათვის და სრულ მზადყოფნას და მხარდაჭერას აღუთქვამდა პეტრე I-ს, პირდებოდა 20 აგვისტოს, განჯაში ყოფნას თავისი ლაშქრით. ამასთან ერთად ვახტანგ VI წერდა, რომ შაჰმა მას ანდო აზერბაიჯანში იმ ჯარების წინამძღოლობა, რომელთაც უნდა დაესაჯათ აჯანყებული ლეკი მმართველები. ეს გარემოება კი, როგორც ვახტანგ VI-ს, ისე პეტრე I-ს უწყობდა ხელს.

დაახლოებით იმავე დროს არზრუმის ფაშამ თურქეთის სულთანის სახელით აცნობა ვახტანგ VI-ს, რომ თურქეთს განზრახული ჰქონდა ირანის წინააღმდეგ ბრძოლა და წინადადება მისცა, თურქეთის მხარეზე გამოსულიყო, ამისათვის სულთანი ქართლის მეფეს მთელი საქართველოს სამეფოს ჩაბარებას პირდებოდა. მაგრამ ვახტანგი პეტრე I-ის ერთგული მოკავშირე დარჩა და ეს წინადადება არ მიიღო.

მან პეტრე I-ის წინადადების მიღება არჩია დარუბანდსა და ბაქოს შორის რუსი და ქართველი ჯარების შეერთების შესახებ და გაემგზავრა განჯისაკენ, სადაც მას სომეხ მელიქთა რაზმები შეუერთდნენ.

23 აგვისტოს რუსეთის ჯარი შევიდა დარუბანდში. დარუბანდის ნაიბი პეტრე I-ს ქალაქგარეთ შეხვდა და ქალაქის გასაღები მიართვა. დარუბანდში პეტრემ მიიღო ცნობები ბაქოს მცხოვრებთაგან, რომელთაც გამოთქვეს მზადყოფნა რუსეთის ქვეშევრდომად ყოფნისა, რადგანაც ლეკთა თარეშისაგან დიდად იყვნენ შეწუხებულნი.

პეტრე I-მა თავისი ჯარი დარუბანდის მიდამოებში განალაგა. ცხენოსნები საძოვრებით უზრუნველყოფის მიზნით მდინარე მილიკენტის ნაპირას დააბანაკა, ხოლო მის შესართავთან 12 გემი გააჩერა, ფქვილის გადმოსატვირთად, პურის გამოსაცხობად და ორცხობილების დასამზადებლად; მაგრამ წინა ღამით ამოვარდა ძლიერი ქარი და გემებში წყალი შეიპარა. მართალია, ხომალდების გადარჩენა მოხერხდა იმის წყალობით, რომ ისინი მენქიჩხე დააყენეს, მაგრამ ფქვილის მარაგის დიდი ნაწილი დასველდა და გაფუჭდა. ახლა მთელი იმედი დამყარებული იყო იმ 30 გემის მოსვლაზე, რომელიც ასტრახანიდან მოემგზავრებოდნენ სურსათით დატვირ-

თულნი ვილბოის წინამძღოლობით.

სურსათის უქონლობა, ჯარში ავადმყოფობის გავრცელება და ცხენების დაღუპვა ლაშქრობის გაგრძელებას სახიფათოდ ხდიდა. შექმნილი მდგომარეობის გამო პეტრემ გადაწყვიტა სამხედრო საბჭოს მოწვევა, რომლის სხდომაც შედგა 29 აგვისტოს. ყველა იმ აზრს ადგა, რომ სურსათის ნაკლებობის გამო ლაშქრობის გაგრძელება საშიშია. ამიტომ წინადადებას იძლეოდნენ, დაეცადათ ვილბოისთვის არა უმეტეს ერთი კვირისა და მისი ჩამოსვლის შემთხვევაში გაეგზავნათ გარნიზონი ბაქოში, ხოლო ლაშქრის ძირითადი ნაწილი დაბრუნებულიყო ასტრახანში.

მალე პეტრე I-მა მიიღო ცნობა, რომ ვილბოი ასტრახანის ყურეშია გაჩერებული და შემდგომი მგზავრობის შიში აქვს, რადგან ზომალდები ცუდ მდგომარეობაში იმყოფებიან. ამიტომ პეტრე I-მა ჯარს უბრძანა, დაუყოვნებლივ მომზადებულიყო უკან დასახეევად. 4 ოქტომბერს პეტრე ჯარის ნაწილითურთ დაბრუნდა ასტრახანში. მას მალე მიეცა არმიის დანარჩენი ნაწილიც. 16 ოქტომბერს პეტრემ სენატს აუწყა დარუბანდიდან უკან წამოსვლის ამბები და თავისი განზრახვა, რომ ზამთრისათვის მოსკოვში იქნებოდა.

ამრიგად, პეტრე I-მა დასახული მიზნის განხორციელება 1722 წელს ვერ შესძლო. ამ წლის სამხედრო კამპანიის შედეგად რუსეთის ჯარების მიერ დაკავებული იყო მხოლოდ კასპიის ზღვის დაღესტნის სანაპირო. ცხადია, რომ პეტრე I-ის ჯარის დაბრუნება ასტრახანში მხოლოდ რუსეთის მტრებს ახარებდა და გულს წყვეტდა მოკავშირეებს, კერძოდ, ქართველებს.

როგორც ცნობილია, პეტრე I-თან შეთანხმების თანახმად ვახტანგ VI 1722 წლის აგვისტოს ბოლოს ქართველთა ჯარით განჯისაკენ გაემგზავრა, სადაც მას უნდა შეერთებოდა სომეხთა ლაშქარი. ამიტომაც, როცა ჯერ კიდევ განჯისაკენ მიმავალ გზაზე იმყოფებოდა, ვახტანგმა სომხეთის კათალიკოსი ესაი ჰასან ჯალალიანი გააგზავნა ყარაბახში. ქართული ჯარის ჩასვლამ განჯაში დაღესტნელი ფეოდალების გაქცევა გამოიწვია. ამასთან ერთად ქართველთა და სომეხთა შეერთებულმა ჯარებმა დაიწყეს ბრძოლა ირანის შაჰის ერთგული ფეოდალების წინააღმდეგ, კერძოდ, განჯის ხანის წინააღმდეგ.

განჯაში ვახტანგ VI უცდიდა პეტრე I-ის შემდგომ მითითებებს შირვანში რუსეთის ჯარის შემოსვლის და ჯარების შეერთების შესახებ.

1722 წლის 28 სექტემბერს პეტრე I-მა საქართველოში თურქისტანიშვილის თანხლებით გაგზავნა გვარდიის პოდპორუჩიკი ივანე ტოლსტოი შემდეგი დავალებით: 1) ყოფილიყო მუდამ ვახტანგთან და არ წამოსულიყო საქართველოდან პეტრე I-ის სპეციალური ნებართვის გარეშე. 2) მიეღწია იმისათვის, რომ ვახტანგ VI-ს ეკისრა შუამავლობა რუსეთსა და

ირანს შორის მოლაპარაკების დროს და გაეგზავნა შაჰთან თავისი კაცი, რომელსაც უნდა აეხსნა, რომ პეტრე აწყობს კასპიისპირეთში ლაშქრობას მხოლოდ იმისათვის, რომ გადაარჩინოს ირანი დაღუპვისაგან, ვინაიდან ცნობილია, რომ დაუღ-ბეგმა და სურხაიმ დახმარების თხოვნით მიმართეს თურქეთს, რომელიც მთელი ირანის ხელში ჩაგდებას ცდილობს, რასაც რუსეთი ვერ დაუშვებს. 3) ტოლსტოის ევალეზოდა ეცნობებინა ვახტანგ VI-თვის 1722 წლის ლაშქრობის მიმდინარეობისა და პეტრეს ღარუბან-დიდან დაბრუნების მიზეზი. ამ მიზნით ი. ტოლსტოის მიეცა სპეციალური ტექსტი, რომელშიც ხაზგასმული იყო, რომ წინასწარი გეგმით ლაშქრობის დაწყება ნავარაუდევო იყო 1723 წელს, მაგრამ თურქეთის მიერ კასპიისპირეთის ხელში ჩაგდების შიშით, გადაწყდა, ლაშქრობა ერთი წლით ადრე დაეწყო, რის გამოც არ იყო შესაძლებლობა ყოველმხრივ და გულდასმით მოემზადებინათ ჯარი და ფლოტი.

ტოლსტოის, აგრეთვე, ევალეზოდა, ეცნობებინა ვახტანგისთვის პეტრეს განზრახვა მომავალ წელს შამახის დაკავების თაობაზე, პირველ ყოვლისა, კასპიის ზღვისპირეთში ფეხის მტკიცედ მოკიდებისა და სურსათის საწყობების დაარსების შესახებ, რათა უზრუნველყო ამიერკავკასიაში რუსეთის ჯარის წარმატება.

პეტრე I ინსტრუქციის განსაკუთრებულ პუნქტში ტოლსტოის მიუთითებდა, რომ თურქეთს განზრახული ჰქონდა დიპლომატიური ხრიკების გზით ერევნის აღება. ტოლსტოის უნდა ეცნობებინა ვახტანგისთვის, რათა მას არ დაეშვა ერევნის გადასვლა თურქეთის ხელში. ვიდრე რუსეთის ჯარი არ აიღებდა შამახიას და კასპიისპირეთის სხვა ქალაქებს, ვახტანგს უნდა ემოქმედა ირანის შაჰის სახელით, და როგორც მის მომხრეს, ებრძოლა აჯანყებული ლეკების და სხვათა წინააღმდეგ რუსეთის ჯარის მოსვლამდე. ხოლო რაც შეეხება ერევანს, პეტრეს გადაწყვეტილი ჰქონდა, ეს ქალაქი ვახტანგის მფლობელობაში გადაეცა.

1722 წლის 27 ოქტომბერს ტოლსტოი თბილისში ჩამოვიდა. მას შეხვდა ვახტანგის შვილი ვახუშტი, რადგან ქართლის მეფე ამ დროს კვლავ განჯაში იმყოფებოდა. ვახუშტიმ დაუყოვნებლივ აცნობა მეფეს ტოლსტოის საქართველოში ჩამოსვლა და მისი თბილისში დაბრუნების აუცილებლობა. რუსეთის ჯარის ასტრახანში დაბრუნების ამბავმა ვახუშტის თავზარი დასცა. მას აწუხებდა, რომ თურქეთი არ შემოჭრილიყო საქართველოში რუსეთის ჯარის ჩამოსვლამდე და შიშობდა, ამბავი პეტრეს უკან დაბრუნების შესახებ საქართველოში ფართოდ არ გავრცელებულიყო და უიმედობა არ გამოეწვია.

22 ნოემბერს ვახტანგი თბილისში დაბრუნდა და 24-ში მიიღო ტოლსტოი. ამ მოლაპარაკების შესახებ დაწერილებით ცნობებს გვაწვდის ტოლსტოი პეტრესადმი მიწერილ 1722 წ. 1 დეკემბრის წერილში. ვახ-

ტანგს მიუღია ტოლსტოისაგან სიგელები, გაცნობია მათ და დათანხმებია პეტრე I-ის წინადადებას. მაგრამ ტოლსტოის შეკითხვაზე: მოელის თუ არა ვახტანგი დადებით შედეგს ამ მოლაპარაკებისაგან, ქართლის მეფემ უარყოფითად უპასუხა; მისი აზრით, მხოლოდ რუსეთის ჯარის ჩამოსვლას შეეძლო აეძულებინა ირანის შაჰი წასულიყო დათმობაზე. ვახტანგმა პირდაპირ განუცხადა ტოლსტოის, რომ უკეთუ პეტრეს რაიმე ვითარების გამო პირადად ჩამოსვლა არ შეეძლო, დაუყოვნებლივ უნდა გამოეგზავნა ჯარები. ტოლსტოი, როდესაც პეტრე I-ს აცნობებდა ქართლის მეფის ამ წინადადებას, გამოთქვამდა საკუთარ მოსაზრებასაც ამ საკითხზე, რომელიც ვახტანგის აზრს საკვებით ემთხვევა.

1722 წლის დეკემბრის დასაწყისში ვახტანგთან ჩავიდა შაჰ-თამაზის ყულარ-აღასი, რომელმაც ოფიციალურად აცნობა ავღანელების მიერ ისპაჰანის აღება, ჰუსეინის დატყვევება და მოითხოვა, რომ ქართლის ჯარი გამოსულიყო შაჰის დასახმარებლად. ვახტანგი მოეთათბირა ი. ტოლსტოის, აწონ-დაწონა საქმის ვითარება და მიიღო მტკიცე გადაწყვეტილება — არ გაეგზავნა ირანში ლაშქარი და რუსეთის ჯარის მოსვლისთვის დაეცადა.

როდესაც პეტრე I-მა 1723 წლის 5 აპრილს მიიღო ტოლსტოის მიერ 1722 წლის 30 დეკემბრის თარიღით გამოგზავნილი წერილი საქართველოს მდგომარეობის შესახებ, სადაც ნათქვამი იყო, რომ არზრუმის ფაშა ჯარებს თავს უყრიდა ყარსში, რათა გაზაფხულზე ჯერ ერევანზე გაელაშქრა, ხოლო შემდეგ ქართლზე, აგრეთვე, პირადად ელჩის და თავად ზურაბ ხერხეულიძის ხელით ვახტანგის მიერ გამოგზავნილი ცნობები, საქართველოში ორიათასიანი ჯარის გაგზავნა გადაწყვიტა ბასკაკოვის წინამძღოლობით. 1723 წლის 19 აპრილს ბასკაკოვს მიეცა ბრძანება ლაშქრობის შესახებ, მაგრამ რაზმის გაგზავნა მაინც არ მოხერხდა. საქართველოში მომხდარმა ამბებმა წინ უსწრეს ბასკაკოვს — იგი პეტერბურგიდან აპრილში გამოემგზავრა და მხოლოდ მაისის შუა რიცხვებში ჩავიდა ასტრახანში, აქედან გამოემართა საქართველოსაკენ და გზაში შეხვდა რუსეთში მიმავალ ი. ტოლსტოის. ამის შემდეგ ბასკაკოვს ისლა დარჩენოდა, რომ ტოლსტოის მაგალითისთვის მიებადა.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, 1722 წლის ბოლოსათვის ქართლში მდგომარეობა მეტად გამწვავდა. ირანის შაჰი თამაზი განრისხებული იყო ვახტანგის ურჩობით და შურისძიება სწყუროდა. თურქეთი თავს უყრიდა ჯარებს საქართველოს საზღვრებთან და გაზაფხულზე შემოჭრას ეპირებოდა. შექმნილ მდგომარეობას ართულებდა შინაფეოდალური ბრძოლები და ქართლ-კახეთის მეფეთა გამწვავებული ურთიერთობა.

XVIII ს-ის 20-იან წლებში კახეთში მეფობდა ერეკლე პირველის ძე კონსტანტინე (მამად-ყული-ხანი), რომელმაც გადაწყვიტა ესარგებლა

ვახტანგ VI-ის შევიწროებული მდგომარეობით და ქართლის ტახტი ხელთ ეგდო. პეტრესადმი მიწერილ წერილში ვახტანგი არაერთხელ უსვამდა ხაზს კონსტანტინეს მტრულ დამოკიდებულებას მისდამი.

1723 წლის იანვარში შაჰმა კონსტანტინე ქართლის მეფედ დაამტკიცა. ირანის გარნიზონმა, რომელიც თბილისში იმყოფებოდა, მიიღო თამაზის ბრძანება ქალაქისათვის სროლის ატეხის შესახებ, იქიდან ვახტანგის გაძევების მიზნით. მალე ქალაქს მიაღდა თავისი ჯარით კონსტანტინეც, რომელსაც თან ჰყავდა დაქირავებულ ლეკთა რაზმებიც. კონსტანტინეს მხარს უჭერდნენ, აგრეთვე, განჯისა და ერევნის ხანები. ვახტანგის დასახმარებლად ჩამოვიდნენ იმერლები და რაჭველები. ბრძოლა სამ თვეს გრძელდებოდა.

კონსტანტინემ მარცხი განიცადა, მაგრამ თავის განზრახვაზე ხელი არ აუღია. 1723 წელს ლეკთა დიდი რაზმებით მან კვლავ შემოუჭია ვახტანგს. მხოლოდ ვახტანგ VI-ის ბანაკში არსებული ღალატის შედეგად შეძლო კონსტანტინემ თბილისის აღება. ლეკებმა ქალაქი დაანგრიეს ისე, რომ მთელი საუკუნის განმავლობაში ვერ შეძლო ძველი დიდების დაბრუნება.

თურქეთმა არ დააყოვნა ესარგებლა ქვეყნის მძიმე მდგომარეობით. ჯერ კიდევ კონსტანტინეს მიერ თბილისის აღებამდე, არზრუმის ფაშამ წინადადება მისცა ვახტანგს, მიეღო თურქეთის პროტექტორატი, მაგრამ ვახტანგმა უარყო ეს წინადადება, რადგანაც იმედი ჰქონდა რუსეთის ჯარის ჩამოსვლისა და დახმარებისა.

თბილისში გაჩაღებული ბძროლების დროს არზრუმის ფაშამ ხელმეორედ კატეგორიულად მოითხოვა, რომ ვახტანგ VI-ს ეცნო სულთანის უფლება. ფაშა პირობას იძლეოდა, რომ ვახტანგს დატოვებდნენ ქართლის მეფედ. ამ საკითხის გასასაწყვეტად მოწვეულ დარბაზზე ქართლის თავადებმა მოითხოვეს თურქეთის წინადადების მიღება, რათა ამით შეენარჩუნებინათ ძალაუფლება და გადაერჩინათ ქვეყანა გამანადგურებელი ომისაგან. ი. ტოლსტოი და თურქისტანიშვილი საწინააღმდეგო აზრს ადგენენ იმ იმედით, რომ რუსეთის ჯარი მალე ჩამოვიდოდა.

მდგომარეობა უაღრესად კრიტიკული იყო, რადგანაც თურქებს ყოველ წუთს შეეძლოთ დაეწყოთ საომარი მოქმედება. ვახტანგმა გადაწყვიტა, მიეღო ფაშის წინადადება და თავისი პირობები წამოეყენებინა.

ვახტანგის ვარაუდი დროის მოგებაზე იყო დამყარებული. ფაშა, რომელიც მის პირობებს მიიღებდა, უნდა დაკავშირებოდა კონსტანტინე-პოლს, ამას კი საკმაო დრო მოუწოდებოდა. ვახტანგს იმედი ჰქონდა, რომ ამით თურქეთის ჩარევას დროებით შეაჩერებდა, რადგანაც იმედოვნებდა რუსეთის ჯარის მალე ჩამოსვლას. შექმნილ მდგომარეობაში ვახტანგის მიერ მიღებული გადაწყვეტილება ერთადერთი სწორი ნაბიჯი იყო, რამ-

დენადაც მას არ შეეძლო ერთდროულად ეწარმოებინა ომი კონსტანტინესთან და სათანადო წინააღმდეგობა გაეწია თურქეთისთვის.

ვახტანგის იმედები არ გამართლდა. 4 მაისს კონსტანტინემ თბილისი აიღო და ვახტანგი იძულებული გახდა ცხინვალში გახიზნულიყო. თურქებმა ისარგებლეს ამით და შემოიჭრნენ ქართლში. 1723 წლის ივნისში ისინი თბილისს მიადგნენ. კონსტანტინემ ვერ გაბედა ქალაქის დაცვა და უბრძოლველად დათმო იგი.

თურქებმა გადაწყვიტეს ქართლის ტახტის გაუქმება. ვახტანგ VI-ს აღარ შეეძლო საქართველოში დარჩენა და ამიტომ გადაწყვიტა რუსეთში წასულიყო. ი. ტოლსტოის დაბრუნების შემდეგ ასტრახანში ამ საკითხთან დაკავშირებით მოწვეულ იქნა სპეციალური თათბირი. თათბირზე გადაწყვიტა მიეღოთ ყოველგვარი ზომები ვახტანგის გასახიზნავად პეტერბურგიდან საამისო ნებართვის მიღებამდე, რადგან ამას დიდი დრო დასჭირდებოდა, ხოლო შექმნილი ვითარება სწრაფ მოქმედებას მოითხოვდა.

რიგი მიზეზების გამო ვახტანგ VI შეყოვნდა საქართველოში და მხოლოდ 1724 წლის 15 ივლისს გემგზავრა რუსეთში.

როცა პეტრე I-მა მიიღო 1723 წ. 14 მარტის წერილი ივანე ტოლსტოისაგან, განკარგულება გასცა, დაეწყოთ ლაშქრობა ბაქოზე. 28 ივლისს რუსეთის ჯარი მაღლა აღმართული დროშებით შევიდა ქალაქში.

1723 წლის 12 სექტემბერს პეტერბურგში ირანის ელჩმა ისმაილ-ბეგმა დადო ხელშეკრულება, რომლის ძალითაც რუსეთის ხელში უნდა გადასულიყო კასპიისპირეთის რიგი ოლქები ქალაქების — დარუბანდის, ბაქოს და სხვ. ჩათვლით.

კასპიისპირეთში პეტრე I-ის ძალაუფლების განმტკიცებისათვის ერთ-ერთი ღონისძიება იყო ციხე-სიმაგრეთა აგება. განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა ამ მხრივ „წმინდა ჯვრის“ სიმაგრის აშენებას, რომელსაც ეკავა ხელსაყრელი მდებარეობა. ამ სიმაგრის წყალობით რუსეთს შეეძლო მორჩილებაში ჰყოლოდა ადგილობრივი ლეკი მმართველები. რიგი თავდაცვითი ნაგებობა გაკეთდა, აგრეთვე, დარუბანდსა და ბაქოში.

1722-1723 წწ. სამხედრო კამპანიის შედეგად რუსეთის ჯარმა დაიკავა კასპიის ზღვის მთელი დასავლეთი და სამხრეთი სანაპირო. ამასთან ერთად ბაქოს ასაღებად მოწყობილი ოპერაცია დაგეგმილ იქნა და გატარდა თურქეთის ჯართან შესაძლო შეტაკების ვარაუდით. იმის გამო, რომ კასპიისპირეთის შეერთებას და ამიერკავკასიაში რუსეთის დამკვიდრებას თურქეთი დიდ წინააღმდეგობას უწევდა, პეტრე I-ისა და ვახტანგ VI-ის საერთო გეგმები ვერ განხორციელდა.

რუსეთისადმი კასპიისპირა პროვინციების შეერთების საკითხის საბოლოო გადაწყვეტა მოითხოვდა რუსეთ-თურქეთის ურთიერთობის მოგვარებას, რაც მიღწეულ იქნა 1724 წ. რუსეთ-თურქეთის ხელშეკრულებით.

პეტრე I ლაშქრობის მომზადებისას, რა თქმა უნდა, ითვალისწინებდა იმას, რომ ამიერკავკასიაში რუსეთის არმიის მოქმედება გაამწვავებდა რუსეთ-თურქეთის ურთიერთობას. ამიტომ მას აუცილებლად მიაჩნდა წინასწარ მიეღწია თურქეთთან მშვიდობიანი ურთიერთობის შენარჩუნების გარანტიისათვის. „სამარადისო მშვიდობის“ შეთანხმება, რომელიც კონსტანტინოპოლში 1720 წელს რუსეთის ელჩმა ა. დაშკოვმა დასდო, ამ ამოცანას ემსახურებოდა.

პეტრე I-მა, თურქეთთან ურთიერთობის გამწვავების თავიდან აცილების მიზნით, გადაწყვიტა წინასწარ შეემზადებინა ნიადაგი კასპიისპირეთში რუსეთის ჯარების მიერ საომარი მოქმედების დაწყების ოფიციალურად გამოცხადებისთვის. ამ მიზნით რუსეთის რეზიდენტს ი. ნებლუევს პირადად ევალებოდა, თურქეთის მთავრობისთვის ცნობებინა 1721 წლის 7 აგვისტოს შამახიაში მომხდარი ამბების შესახებ.

ამასთან ერთად ნებლუევს თურქეთისთვის უნდა მოეთხოვა, რომ მას მფარველობა არ გაეწია ლეკებისთვის, რასაც მან მიაღწია კიდეც 1722 წ. 21 აპრილს ვეზირთან აუდიენციის დროს, მაგრამ ფაქტობრივად თურქები ლეკთა მთავრებს მფარველობას კვლავაც უწევდნენ.

რუსეთ-თურქეთის ურთიერთობის გამწვავებაში გარკვეული როლი შეასრულეს დასავლეთ ევროპის ქვეყნების მმართველმა წრეებმა, რომელნიც განგებ აქეზებდნენ თურქეთს რუსეთის წინააღმდეგ. ინგლისის, ვენეციისა და ავსტრიის ელჩები ყოველნაირად ცდილობდნენ თურქეთის მთავრობა დაემინებინათ იმით, რომ საქართველოსა და სომხეთში ფეხის მოკიდების შემდეგ პეტრე თავს დაესხმოდა თურქეთს. ევროპის გაზეთებმა დიდი აურზაური ატეხეს და განგებ გააზვიადეს ცნობები სალაშქროდ გამზადებული რუსეთის ჯარის რაოდენობის შესახებ.

ამიერკავკასიაში რუსეთის წარმატებანი და მისი დამკვიდრება კასპიის ზღვის სანაპიროებზე განსაკუთრებით აშინებდა ინგლისის მთავრობას, რადგანაც ამას უნდა მოყოლოდა რუსეთის საგარეო ვაჭრობის გაძლიერება. ინგლისი კი იმისკენ მიისწრაფვოდა, რომ მთელი ვაჭრობის მონოპოლია მის ხელთ ყოფილიყო და რუსეთის საგარეო ვაჭრობა მთლიანად ინგლისზე ყოფილიყო დამოკიდებული. მაგრამ რუსეთის დიპლომატიამ ამ ბრძოლაში უფრო მეტი ოსტატობა გამოიჩინა. რუსეთის დიპლომატები ევროპაში შექმნილი საერთაშორისო მდგომარეობით მოხერხებულად სარგებლობდნენ და ინგლისის დიპლომატიასთან ბრძოლაში იყენებდნენ ინგლისსა და სხვა ევროპულ სახელმწიფოებს შორის (საფრანგეთი, პოლანდია და ესპანეთი) არსებულ წინააღმდეგობას.

თურქეთის მთავრობას განსაკუთრებით აშინებდა ის, რომ ქართლი რუსეთის მფარველობის ქვეშ არ შესულიყო და არ გაერთიანებულიყო რუსეთ-საქართველოს ჯარები, რადგანაც ეს იმის მომასწავებელი იქნე-

ბოდა, რომ თურქეთი საბოლოოდ დაკარგავდა ამიერკავკასიას. ამიტომაც იგი ყველაფერს აკეთებდა იმისათვის, რომ დაეყოლებინა ვახტანგ VI, მიეღო თურქეთის პრიტექტორატი. მაგრამ ქართლის მეფე ყოველთვის უარყოფდა თურქეთის წინადადებას.

დასავლეთ ევროპის დიპლომატებმა იცოდნენ, რომ რუსეთისა და საქართველოს დაახლოება თურქეთს შიშს გვრიდა და ყოველნაირად ცდილობდნენ მიეღწიათ რუსეთ-თურქეთის ომისათვის.

რუსეთის მთავრობა ყოველნაირად ცდილობდა დიპლომატიური გზით მიეღწია იმისათვის, რომ თურქეთის ჯარი არ შემოსულიყო ქართლში და ამიტომაც უძალავდა თურქეთს ვახტანგთან კავშირს, ხოლო განჯაში ქართლის მეფის წასვლას მხოლოდ შაჰის დავალების შესრულებით ხსნიდა.

1722 წ. 20 დეკემბერს ნეპლუევმა ოფიციალურად აცნობა თურქეთს ასტრახანში პეტრე I-ის დაბრუნება. ამან გარკვეული გავლენა მოახდინა თურქეთის მთავრობაზე. ვეზირმა განაცხადა, რომ პეტრეს ამ დაბრუნებით თურქეთში ყოველგვარი ეჭვები გაიფანტა. ასე ჩანდა, რომ თითქოს ყველაფერი იყო გაკეთებული რუსეთ-თურქეთის ურთიერთობის მოსაგვარებლად და ამ ურთიერთობამ კეთილი მიმართულება მიიღო. მაგრამ სინამდვილეში მოხდა პირუკუ. თურქეთმა გადაწყვიტა ესარგებლა რუსეთის ჯარის დაბრუნებით და რაც შეიძლებოდა ხელსაყრელად მოეწყო თავისი საქმეები ამიერკავკასიაში.

ინგლისის მმართველი წრეების პოლიტიკა, რომელიც მიმართული იყო რუსეთის წინააღმდეგ, ფრთებს ასხამდა თურქეთის ძალებს, ალაფრთოვანებდა მათ. ინგლისის ელჩი მიუთითებდა, რომ თურქეთს არ უნდა ეშინოდეს რუსეთთან ომისა, რადგანაც ევროპის ყველა ქვეყანა მტრულადაა განწყობილი მასთან და ამის გამო პეტრეს არ შეუძლია წარმატებას მიაღწიოს ომში. ამის შემდეგ თურქეთის მთავრობამ აშკარად მოითხოვა კასპიისპირეთიდან რუსეთის ჯარის გაყვანა, წინააღმდეგ შემთხვევაში ომით იმუქრებოდა. თურქებს იმედი ჰქონდათ, რომ აიძულებდნენ პეტრეს, დაეტოვებინა ამიერკავკასია. მაგრამ პეტრეს დაშინება ძნელი იყო, მით უმეტეს, რომ იგი კასპიის სანაპიროს დაუფლებას ბალტიის ზღვის სანაპიროს შეერთების აუცილებელ დამატებად თვლიდა.

1723 წლის აპრილში პეტრემ მართლაც დაიწყო საჭირო სამზადისი თურქეთთან ომისთვის. მაგრამ ამასთანავე იგი ამ ომის აცილებასა და შეთანხმების მიღწევასაც ცდილობდა. როგორც რუსეთის, ასევე თურქეთისთვისაც ქართლს გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა ამიერკავკასიაში გაბატონებისათვის.

პეტრე I-ს უდავოდ ესმოდა ქართლის ესოდენ დიდი მნიშვნელობა და ამიტომაც გადაწყვიტა, გაეგზავნა იქ ორიათასიანი რაზმი ა. ბასკაკოვის მეთაურობით. მას იმედი ჰქონდა, რომ ამით გააძლიერებდა ვახტანგ VI-

ის ძალებს, გაამხნევებდა მას და თავიდან აიცილებდა ქართლში არზრუმის ფაშის შემოსევას. მაგრამ ეს გადაწყვეტილება მიღებულ იქნა ერთობ დაგვიანებით. ხელსაყრელი გეოგრაფიული მდებარეობის წყალობით თურქეთმა შეძლო დაესწრო პეტრესთვის. არზრუმის ფაშამ ისარგებლა საქართველოში გაჩაღებული შინაფეოდალური ომებით, შეესია ქართლს და აიღო თბილისი.

1724 წლის 12 ივნისს მრავალრიცხოვანი კონფერენციების შემდეგ კონსტანტინეპოლში ხელი მოაწერეს ხელშეკრულებას, რომლის მიხედვითაც თურქეთი აღიარებდა რუსეთის მიერ კასპიისპირა პროვინციების შეერთებას, რაც ასახული იყო რუსეთ-ირანის 1723 წლის ხელშეკრულებაში. მაგრამ, თავის მხრივ, რუსეთიც იძულებული იყო, ეღიარებინა თურქეთის უფლებები დამპყრობილ მიწა-წყალზე.

ამრიგად, 1724 წლის ხელშეკრულება გარკვეული მხრით პეტრე I-ის დიპლომატიური გამარჯვება იყო, რადგანაც მან შეძლო მიეღწია თავისი ძირითადი მიზნისათვის — თურქეთმა აღიარა რუსეთის უფლებები კასპიისპირა პროვინციებზე.

ვახტანგ VI, რომელმაც თურქების შემოსევის შემდეგ თავი შეაფარა ქართლის მთიანეთს, ყოველგვარი საშუალებით ცდილობდა ხელი შეეწყო უცხო დამპყრობლებთან ბრძოლაში არა მარტო ქართველების, არამედ სომხებისთვისაც. მჭიდრო კავშირი ჰქონდა დამყარებული ვახტანგთან, აგრეთვე, ყარაბაღელი სენახების მეთაურებსაც. ვახტანგმა, რომელიც თურქ-ირანელი დამპყრობლების წინააღმდეგ დაუცხრომელი მებრძოლი და რუსეთთან კავშირის შეურყეველი მომხრე იყო, სამართლიანად დაიმსახურა ქართველ და სომეხ პროგრესულ მოღვაწეთა აღიარება, როგორც მათმა საერთო ხელმძღვანელმა. რუსეთის საგარეო პოლიტიკის არქივში ინახება წერილები, რომლებიც გაუგზავნეს ვახტანგს სომხეთიდან. ამ წერილებში მას თხოვენ, აწარმოოს მოლაპარაკება რუსეთის მთავრობასთან სომხეთის განთავისუფლებისა და დახმარების საკითხზე. ყველა ეს ფაქტი ცხადად მოწმობს ამიერკავკასიის ხალხების ინტერესთა ერთიანობას, მათს საუკუნეობრივ მეგობრობასა და დაუცხრომელ სწრაფვას რუსეთისადმი, რომელიც მტრებით გარემოცულ ქართველებსა და სომხებს ერთადერთ რეალურ განმათავისუფლებელ ძალად ესახებოდათ.

როგორც ზემომოყვანილი მასალებით მტკიცდება, კონკრეტულ პირობებში შექმნილი ვითარების გამო პეტრე I-ისა და ვახტანგ VI-ის საერთო გეგმები ვერ განხორციელდა. აღმოსავლეთ ამიერკავკასია თურქმა აგრესორებმა დაიპყრეს და მხოლოდ კასპიისპირა პროვინციები, რომელნიც რუსეთის ჯარებს ეკავათ, გადაურჩნენ თურქეთის ბატონობას.

ქართველთა ოცნება — უცხო დამპყრობთა უღლისაგან განთავისუფლება — შეიძლებოდა განხორციელებულიყო მხოლოდ საქართველოში

რუსეთის ჯარის შემოსვლით, რომელიც ქართველ ხალხთან ერთად იბრძოლებდა საერთო მტრის წინააღმდეგ. მაგრამ XVIII ს-ის 20-იან წლებში ეს ვერ მოხერხდა.

თურქი დამპყრობლების შემოსევის შემდეგ ვახტანგ VI-ს საქართველოში აღარ ედგომებოდა და მან გადაწყვიტა რუსეთში გახიზნულიყო. იგი ამალითურთ ასტრახანში ჩავიდა. აქედან კი, 84 კაცის თანხლებით, პეტერბურგს გაემგზავრა და 1725 წლის მარტში მოსკოვს ჩავიდა.

რუსეთში გამგზავრებისას ვახტანგს იმედი ჰქონდა, რომ საქართველოში მალე დაბრუნდებოდა რუსეთის ჯართან ერთად და გაათავისუფლებდა ქვეყანას თურქი დამპყრობლებისაგან. მაგრამ პეტრე I-ის მემკვიდრეების დროს რუსეთის საგარეო და საშინაო ვითარება ისეთი შეიქმნა, რომ მის მიზანს განხორციელება არ ეწერა. 1737 წლის 27 მარტს იგი ასტრახანში გარდაიცვალა.

მასთან ერთად რუსეთში გახიზნულმა ქართველებმა რუსეთის ქვეშევრდომობა მიიღეს და მოსკოვში დასახლდნენ, რის შედეგადაც XVII ს-ში არჩილის მიერ დაფუძნებული ქართველთა კოლონია მნიშვნელოვნად გაიზარდა. მოსკოვში ქართული კოლონიის დაარსებამ მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა რუსი და ქართველი ხალხების შემდგომი კულტურული და პოლიტიკური დაახლოების საქმეში.

რუსეთში ქართველებმა განაგრძეს სამშობლოში დაწყებული დიდი მეცნიერული და ლიტერატურული მუშაობა, ხელი მოჰკიდეს, აგრეთვე, მთარგმნელობით მოღვაწეობასაც. აქ დაამთავრეს თავიანთი სამეცნიერო შრომები სულხან-საბა ორბელიანმა (ქართული განმარტებითი ლექსიკონი „სიტყვის კონა“), ისტორიკოსმა და გეოგრაფმა ვახუშტიმ (საქართველოს ისტორია, საქართველოს გეოგრაფია). ვახუშტიმ თარგმნა აგრეთვე ქართულად რუსი და ევროპელი ავტორების რიგი თხზულებანი, მუშაობდა ქართულ-რუსული ლექსიკონის შედგენაზე.

1703 წ. მოსკოვში არჩილმა დააარსა პირველი ქართული სტამბა, რომელშიც 1705 წელს დაიწყო ქართული წიგნების ბეჭდვა. არჩილს ეკუთვნის რამდენიმე თარგმანი, მანვე დაწერა ოდა პოლტავის ბრძოლაზე. მისმა შვილმა ალექსანდრემ, რომელიც რუსეთის ისტორიაში ცნობილია როგორც პირველი გენერალ-ფელდცეხმეისტერი, რუსულიდან ქართულად თარგმნა სიმეონ პოლოცკის თხზულებანი.

სასულიერო და მხატვრულ ლიტერატურასთან ერთად ქართულად ითარგმნებოდა აგრეთვე ისტორიული, გეოგრაფიული, მათემატიკური და სხვა შრომები.

ქართველი პატრიოტები, რომლებმაც თავშესაფარი რუსეთში პოვეს, ეცნობოდნენ ამ ქვეყნის სამეურნეო ცხოვრებას, საზოგადოებრივ და სახელმწიფოებრივ წყობას, კულტურას, ხელს უწყობდნენ რუსეთთან საქა-

რთველოს დაახლოებას. ამავე დროს ისინი რუსეთის საზოგადოებრიობას აცნობდნენ ქართულ კულტურას. მაგალითად, ცნობილმა რუსმა ისტორიკოსმა ვ. ნ. ტატიშჩევმა თავისი „ისტორიის“ პირველ ტომში რუსეთში მცხოვრებ ქართველთა შემწევობით ფართოდ გამოიყენა ქართული მატია-ნის „ქართლის ცხოვრების“ ცნობები.

XVIII ს-ის განმავლობაში რუსეთსა და დასავლეთ ევროპაში ფართოდ იყენებდნენ ვახუშტის კარტოგრაფიულ შრომებს. 1736 წელს რუსეთის აკადემიამ მისი ყველა რუკა გადათარგმნა რუსულად. ამ რუკების საფუძველზე ფრანგმა მეცნიერმა დელილამ შეადგინა საქართველოს რუკა, რომელიც პარიზში გამოიცა 1766 წელს.

რუსეთში დასახლებულმა ქართველმა ემიგრანტებმა არა მარტო დიდი მეცნიერული და კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობა, არამედ სამეურნეო საქმიანობაც გააჩაღეს. ამასთან, ბევრმა მათგანმა თავი გამოიჩინა სამხედრო სარბიელზე, მონაწილეობა მიიღო რიგ ბრძოლებში.

მე-18 ს-ის 30-იან წლებში რუსეთში შეიქმნა ქართველ ჰუსართა ასეული, ხოლო ამის შემდეგ ჰუსართა ქართული პოლკი. პოლკში ჩარიცხულ პირებს მამულები მიეცათ პოლტავის მხარეში. მათ რიცხვში იყო დავით გურამიშვილი, რომელიც სამი მოძმე ხალხის — რუსების, ქართველებისა და უკრაინელების მეგობრობის ერთ-ერთი პირველი მომღერალი იყო. ქართველ ჰუსართა პოლკმა აქტიური მონაწილეობა მიიღო რუსეთის არმიის გმირულ ბრძოლებში. ქართველთა მამაცობა და გულადობა არაერთხელ აღუნიშნავს უმაღლეს სარდლობას.

ქართველი ხალხის მრავალმა შვილმა მიიღო მონაწილეობა 1812 წლის სამამულო ომში, სახელდობრ, ცნობილ ბოროდინოს ბრძოლაში. მათ შორის იყვნენ: ი. ჯავახიშვილი, ს. ჯავახიშვილი, რ. ბაგრატიონი, ძმები ფანჩულიძენი, ბიბილური (ლაშქაროვი), ა. ჭავჭავაძე, ლ. იაშვილი და სხვა როგორც მაღალი, ისე დაბალი ჩინის ბევრი მეომარი. ეს სახელოვანი პლეადა უკვდავო გენერალ პეტრე ბაგრატიონის სახელმა. ა. ს. პუშკინი შემთხვევით როდი წერდა: «Грузины — народ воинственный, они доказали свою храбрость под нашими знаменами».

რუსეთი იყო თავშესაფარი არა მარტო ქართველი თავადაზნაურობის მოწინავე სახელმწიფო და კულტურულ-პოლიტიკური მოღვაწეებისათვის, არამედ ხალხის ფართო მასების — ქართველი გლეხობისაც. უცხო დამპყრობთა ბატონობა საქართველოში და მთიელთა მძარცველური თარეში ქართველი ხალხისათვის აუტანელი იყო. ქართველ გლეხებს იტაცებდნენ და ჰყიდდნენ თურქები, ლეკები, მათ არ ჩამორჩებოდა ზოგიერთი ფეოდალიც. ტყვედ ჩაყარდნის ქართველები პირველი შესაძლებლობისთანავე გათავისუფლებას ცდილობდნენ და წარმატების ერთ-ერთ საიმედო პირობად რუსეთში გაქცევას თვლიდნენ.

რუსეთის მთავრობა ყოველნაირად ცდილობდა დახმარებოდა ტყვეობიდან გამოქცეულ ქართველებს, რომელნიც ცენტრალურ რუსეთში მოხვედრის შემთხვევაში ჩაჰყავდათ მოსკოვში ვახტანგ VI-თან. ვახტანგი არჩევდა მათ საქმეებს და მათი სურვილის მიხედვით შუამდგომლობდა საგარეო საქმეთა კოლეგიის წინაშე, მათი რუსეთში დატოვებისა ან საქართველოში დაბრუნების შესახებ.

ამრიგად, XVIII ს-ის 20-იან წლებში საქართველომ ვერ განახორციელა მისწრაფება — განთავისუფლებულიყო უცხოელ დამპყრობთა უღლისაგან. დაუძლურებული ირანის ხელიდან საქართველო ძლიერი თურქეთის ხელში გადავიდა. მაგრამ ქართველობა მარცხს არ ურიგდებოდა და არ წყვეტდა ბრძოლას, მას მტკიცედ სწამდა, რომ თავისუფლების მოპოვება შეეძლო დიდი ჩრდილოელი მეგობრის დახმარებით.

მოამზადა გრიგოლ რუხაძემ.

